

סימן נד

שימוש במידע ממקום עבודה קודם**שאלה:**

עובד בחברה השיג תוך כדי עבודתו אינפורמציה על לקוחות החברה. האם מותר לו, לאחר שעזב את מקום העבודה, להשתמש באינפורמציה זו (כגון ברשימת הלקוחות, בהרגלי הצריכה וכדו') במקום עבודתו החדש? האם חייב לשלם לחברה הראשונה על האינפורמציה?

תשובה:

בענייננו לא לקח העובד חפץ ממשי מן החברה הראשונה, אלא מידע בלבד. מידע זה אמנם עשוי להיות בעל ערך רב, אך יש לבחון האם ניתן להגדירו כשייך לחברה הראשונה והאם ניתן לראות את השימוש בו כגזל. אם אין כאן גזל יש לבדוק האם ניתן לחייב את העובד לשלם מדין "זה נהנה וזה חסר".

"גזל" של מידע

בגמרא במסכת סנהדרין (דף נט עמוד א) נאמר:

ואמר רבי יוחנן: נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר (דברים ל"ג) 'תורה צוה לנו משה מורשה' – לנו מורשה ולא להם. – וליחשבה גבי שבע מצות! מאן דאמר מורשה – מיגזל קא גזיל לה, מאן דאמר מאורסה – דינו כנערה המאורסה, דבסקילה.

מגמרא זו ראייה לכאורה שקיים איסור גזל גם במידע. דברי התורה כמהם כ"מידע" שניתן בירושה לעם ישראל ועל כן המשתמש בהם שלא ברשות נחשב כגזלן. אמנם אלו דברי אגדה אך היות שהובאו להלכה¹ יתכן ללמוד מהם גם לנידון דידן.

מקור נוסף להגדרת גניבת מידע כגניבה מצאנו בתוספתא (מסכת בבא קמא (ליברמן) פרק ז) שם נאמר:

אבל המתגנב מאחר חבר והולך ושונה פרקו אע"פ שנקרא גנב זוכה לעצמו שנא' לא יבוזו לגנב...²

1. רמב"ם הלכות מלכים פרק י הלכה ט

2. אכן שם משבחים חז"ל את הגנב משום שמפיץ דברי תורה אך מ"מ מוכח שגניבת מידע מוגדרת בהלכה כגניבה. בענין החובה להפיץ דברי תורה ראה גם שו"ת משיב דבר חלק א סימן כד.

יש הרואים גניבה של מידע כאיסור גניבת דעת. כך למשל כותב בשו"ת חקקי לב (יר"ד סימן מט):

נשאלתי באחד מבני עמינו שיש לו עסק עם גוי וממונו בידו, וירא שמא יעשה לו איזה עולה בממונו ובא לידו כתב מהגוי ששלח לגוי חבירו, ורוצה זה הישראל לפותחה לברר עניינו לבל יזיקו הגוי, אי איכא בזה איסור או לא. תשובה: ... אם יהיה איסורו משום גונב דעת הבריות, שהרי לא גרע מהגונב דעת חבירו שזה הוי יותר חמור שגונב דעתו ממש שהוא במצפוני לבו, ואם באנו לאסור מטעם זה הרי קי"ל דאסור לגנוב דעת הבריות אפי' דעת של גוי...

בתשובתו שם כותב החקקי לב שהאיסור לגלות לאחרים מידע שהגיע לרשותו של אדם קיים גם אם המידע הגיע לו בהיתר:

ועוד נלע"ד לומר דאפילו בשולח אדם אגרת לחבירו אסור לחבירו שבא לו האגרת לגלות דברי האיגרת לאחרים דאפילו בסתם דליכא שום סוד ודבר מגונה ונזק להכותב האיגרת איכא איסור לגלות כמ"ש בגמרא דכל האומר דבר לחבירו הרי הוא בבלא תאמר עד שיאמר לו בפירוש שיאמר, וכ"ש בדאיכא גנאי או סוד ויוצא נזק כשמגלהו...

מקור נוסף לאיסור לגלות מידע השייך לחבירו הינו איסור "לא תלך רכיל בעמך". מקור זה מובא בשו"ת הלכות קטנות (חלק א סימן רעו) כמקור לאיסור לאדם לעיין באגרת שאינה מיועדת לו, אף בלא חרם דרבינו גרשום: בלאו הכי נראה שיש איסור לבקש ולחפש מסתוריו של חבירו ומה לי לא תלך רכיל לאחרים או לעצמו:

מכאן שאסור לאדם לעיין או להעביר לאחרים מידע השייך לחבירו בלא שקיבל רשות חבירו על כך,³ וכן כתב להלכה בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן רכ):

ופשוט אצלי שפועל שעובד במקום שעובדים בדברים סודיים או שמשתמשים במכשירים שהם עדיין בגדר סוד או אפילו פעולה שהיא המצאה של בעל העבודה, שאסור לו לפועל להעתיק לעצמו או לאחרים ובגדר גזל הוא מן הדין, גם אם לא עשו תקנה מיוחדת לזה, כיון שהם דברים שסתמא מקפידין מאד על גלויים.

אכן עדיין אין בכך בכדי להטיל חיובים ממוניים על גונב המידע, ובענין זה נעסוק להלן.

זה נהנה וזה חסר

בשו"ת עמודי א"ש (חלק א דף סו ע"ב) דוחה את הראיה מהגמרא במסכת

3. פרט לדברי תורה בהם עשוי להיות הדין שונה כדלעיל, ואכמ"ל.

סנהדרין (נט ע"א) וסובר שיש לדמות את דברי הגמרא לא לגזילת מידע אלא להפרה של הסכם בלעדיות:

ולא ידמה רק בדמיון שמוכרין הקהל לעזר היין ואסור לזולת לעסוק ולהרויח במכירת היין ובאם שמוכר ומרויח גוזל לחבירו שחכר לעזר היין... וודאי שהוא קנין המועיל שזיכנו התורה שאסור לזולת לעסוק בה ושהעוסק ומרויח בלמוד התורה גוזל לנו.

גם לשיטת בעל עמודי א"ש, יתכן ויש מקום לחייב את המשתמש במידע – אך מטעם אחר. בפני בעל עמודי אש הובא המקרה הבא:

ע"ד איש אחד שלמד מלאכת הצביעה והפריז כסף רב ע"ז. והיה לו ספר כתוב כל פרטי הסממנים וסדר המלאכה מהחל ועד כלה. ולמד ממנו מלאכת הצביעה. והנה איש אחד גנב לספר הנ"ל והעתיקו כדמותו וצלמו, ולמד ממנו מלאכת הצביעה והחזיר אח"כ להספר לבעליו. ותבעו בעל הספר בדין שהוציא הוצאה רבה ע"ז, וגם הוא ירד לאומנותו, ותובע שיחזיר לו גם להעתק...

בתשובתו הוא מסתפק האם יש מקום לחייב את הנהנה מן הספר מדין "זה נהנה וזה חסר":

וגדר הספק הוא אם זה נהנה וזה חסר חייב הוא רק כשנהנה זה מחסרונו של זה אבל כשהנאה הוא מהחפץ שלא מתחסר הבעלים פטור, ואף דנמשך חסרון במקום אחר הוא זה רק כגרמא לבד, או דילמא כיון שיש קפידא להבעלים בזה שעל ידי גרמא דידיה יש להם היזק הוי שפיר זה נהנה וזה חסר.

והנה, בטעם חיובו של הנהנה כאשר "זה נהנה וזה חסר" ופטורו של הנהנה כאשר "זה נהנה וזה לא חסר" מצאנו מספר שיטות⁴:

א. יסוד התשלום על ההנאה הוא מדין "מזיק". כאשר אין חסרון למהנה אין כאן "מזיק" וע"כ הנהנה פטור.

ב. יסוד התשלום על ההנאה הוא מדין גזלן. כאשר אין חסרון אין גזילה.

ג. ההנאה כמנה "הלואה" ועל הנהנה להשיב את ה"הלואה" שקיבל. לשיטה זו קיימים שלושה הסברים מדוע לפטור את הנהנה במקרה שאין חסרון:

1. כשאין חסרון לא ניתן לראות כאן הלואה.

2. כשאין חסרון קיימת הנחה שהמהנה מוחל.

3. כופין על מידת סדום.

4. ראה הרב יהונתן בלס, עשיית עושר ולא במשפט (בסדרת חוק לישראל בעריכת פרופ' נחום רקובר) עמ' 54.

על פי המבארים שפטורו של הנהנה במקרה של "זה נהנה וזה לא חסר" הוא מחמת מחילתו של המהנה, פשוט שאם המהנה יגלה דעתו שאינו מוחל יהיה הנהנה חייב אף אם לא גרם שום חסרון.

מדברי השו"ע נראה שנקט את הטעם של מחילה וע"כ אם מחה בו בעה"ב גילה דעתו שאין כאן מחילה וע"כ הנהנה חייב.

בנוגע לדין "זה נהנה וזה לא חסר" נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שסג סעיף ו):

הדר בחצר חבירו שלא מדעתו, שאמר לו: צא, ולא יצא, חייב ליתן לו כל שכרו. ואם לא אמר לו: צא, אם אותה חצר אינה עשויה לשכר, אינו צריך להעלות לו שכר... אף על פי שדרך זה הדר לשכור מקום לעצמו, שזה נהנה וזה אינו חסר.

על פי פסק השולחן ערוך, אף ב"זה נהנה וזה אינו חסר" אם בעל הבית אמר לנהנה "צא" – ולא יצא, חייב הנהנה לשלם, והטעם: "כיון דגילה דעתו דלא ניחא ליה ביה, ואין אומרים בכה"ג כופין על מידת סדום".⁵

נראה איפא שהשו"ע סובר שטעם פטורו של הנהנה ב"זה נהנה וזה לא חסר" הוא מטעם מחילה ועל כן יהיה הנהנה חייב כאשר גילה בעל הבית שאינו מוחל.

עפ"י? נוטה לומר בשו"ת עמודי א"ש שם, שהיות שכאן יש הנחה שבעל הספר מתנגד לשימוש במידע – גם אם נגדיר זאת כ"זה נהנה וזה אינו חסר" – יהיה על גונב המידע לפצות את בעל הספר.⁶

כל זה כאשר השגת המידע נעשתה שלא כדין, כגון בריגול תעשייתי וכדו', אך בנידוננו השיג העובד את המידע כדין, בתוקף תפקידו במקום העבודה הישן, ואם כן אין מקום להשוות זאת לנידון שבשו"ת עמודי א"ש.

אמנם, אם תפקידו של העובד במקום עבודתו הישן היה להשיג אינפורמציה על לקוחות וקבל תשלום עבור עבודתו זו, אסור לו להשתמש באינפורמציה זו שהרי שילמו לו עבור זה וממילא האינפורמציה שייכת למעביד. על כן אם ירצה להשתמש באותה אינפורמציה צריך להחזיר למעביד הראשון לפחות חלק מן השכר ששולם לו עבור השגתה.⁷

השגת גבול

נראה שכאשר מדובר ברשימת לקוחות של חברה מתחרה יש לדון לאיסור מדין השגת גבול.

5. סמ"ע שם ס"ק יד.

6. ואולם עיי"ש שנשאר בצ"ע. ולדעת מו"ר הגרז"י גולדברג שליט"א הדבר נחשב זה נהנה וזה חסר ועל כן פשוט שצריך לשלם.

7. כן כתב לנו מו"ר הגרז"י גולדברג שליט"א.

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ב סימן צד) נשאר שאלה דומה לענייננו :

שמעון הי' סרסורו של ראובן ושכירו, וקישר אותו ראובן עם הקונים, ואח"כ עזבו ונעשה סרסורו ושכירו של יעקב, שיעקב הוא המוכר הראשי לראובן, ושמעון הולך לכל הקונים של ראובן, שהם מכירים אותו מזמן העבר, ומוכר להם הסחורה שמקבל מיעקב, ויעקב פסק לגמרי את מכירתו לראובן, מטענה שראובן לוקח גם מסוחרים אחרים, וראובן טוען שיש הסכם חשאי בין יעקב ושמעון, כדי לפסוק ממנו מסחרו בסחורה זו, ושיאסרו ליעקב למכור לו סחורה...

המנחת יצחק פוסק שיש לקבוע "תקופת צינון" שבה לא ימכור שמעון את הסחורה לקונים של ראובן :

בכה"ג אשר אוכל לחמו, ואשר שם מבטחו בו, ויודע כל מסתוריו, יגדל עליו עקב, זה דבר היוצא מן הכלל, וחזרה שבועה לסיני, דהוי כאלו נוטל את נפשו... ומ"מ כדי שלא ננעל הדלת עליו לעולם, שפיר יש לקבוע איזה זמן כפי ראות עיני הדיינים, שבתוך אותו זמן לא ימכור שמעון להקונים של ראובן, וכמו שכתב כה"ג בת' חת"ס שם, לענין מה שנהגו ליתן איסור בהשגת גבול לענין הדפסת ספרים על איזה זמן, דהוא מדין מערופיא עיין שם.

סיכום

אסור לחברה לעשות שימוש במידע שהושג שלא כדין מרשימות, מסמכים וכדו' של חברה מתחרה, אם שימוש זה עלול לפגוע בחברה המתחרה. אם החברה כבר השתמשה במידע זה, מסתבר שחייבת לפצות את החברה המתחרה.

מידע שהושג כדין, כגון על ידי פועל שעבד בעבר בחברה המתחרה – מותר בשימוש, אלא אם כן התחייב אותו פועל שלא לעשות בו שימוש. אולם, אם הפועל קיבל שכר על השגת המידע – מסתבר שאסור לו להשתמש במידע אלא אם כן יחזיר לפחות חלק מן השכר שקיבל.

אסור לפועל להשתמש ברשימת הלקוחות של החברה בה עבד בעבר על מנת להעביר את אותם לקוחות אל החברה בה הוא עובד כעת. בשעת הצורך על בית הדין לקבוע פרק זמן שלאחריו מותר יהיה לעשות שימוש באותה רשימה.

עמדת המשפט הישראלי

הפסיקה הישראלית דנה באפשרות של מעביד להגביל את עיסוקו של עובד לאחר שעזב את מקום עבודתו – מחשש לפגיעה בסודות החברה :

חוק יסוד חופש העיסוק קובע :

כל אזרח או תושב של המדינה זכאי לעסוק בכל עיסוק, מקצוע או משלח יד.

אין פוגעים בחופש העיסוק אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

על פי זה נקבע כי:

על חופש העיסוק חל הכלל הבסיסי לפיו אין להגביל העיסוק אלא בהסכם. על הסודות העסקיים חל הכלל הבסיסי לפיו חובה על העובד לשמור את הסודות העסקיים של מעבידו הקודם גם בהעדר הסכם ביניהם.⁸

בהתאם לכך קבע בית המשפט כי:

"לתניית הגבלת עיסוק בחוזה עבודה אישי אין ליתן, לכשעצמה, משקל רב. יש לייחס לתניה נפקות רק אם היא סבירה ומגנה בפועל על האינטרסים של שני הצדדים, לרבות המעסיק הקודם ובעיקר על סודותיו המסחריים. בהעדר קיומן של נסיבות כפי שיפורטו להלן, ובעיקר בהעדר 'סודות מסחריים', גובר עקרון חופש העיסוק על עקרון חופש ההתקשרות"⁹

המונח סוד מסחרי מוגדר בסעיף 1 לחוק עוולות מסחריות, התשנ"ט – 1999:

"סוד מסחרי, 'סוד' – מידע עסקי, מכל סוג, שאינו נחלת הרבים ושאינו ניתן לגילוי כדין בנקל על ידי אחרים, אשר סודיותו מקנה לבעליו יתרון עסקי על פני מתחריו, ובלבד שבעליו נוקט אמצעים סבירים לשמור על סודיותו"

הפסיקה דנה בשאלה האם רשימת לקוחות תוגדר כ"סוד מסחרי". בענין זה קבע בית המשפט כי בדרך כלל אין לראות ברשימת לקוחות פוטנציאלים כשלעצמה "סוד מסחרי":

"גם זהות הלקוחות אינה מהווה בהכרח סוד מסחרי. כך נקבע במספר פסקי-דין כי לא שמות הלקוחות כשלעצמם הם הסוד המסחרי אלא "צירוף נתונים המתאר לקוח לקוח ומאפייניו, רכישותיו, הציוד לו הוא נזקק בהווה וצפי עתידי וכן מידע פיננסי וכלכלי בדבר רווח, עמלות הוצאות וכו".¹⁰

8. יצחק עמית: "על חופש העיסוק והסוד המסחרי", הפרקליט מא (תשנ"ד) 431, 440.

9. ע"ע 164/99 פרומר וצ'קפוינט נ' רדגארד בע"מ, פד"ע לד 264; ע"א 6601/96 AES SYSTEMI NC נ' משה סער, פ"ד נד (3) 850.

10. (ת"א) 2164/90 (המ" 13094/90) א. מ. ת. מיחשוב בע"מ נ' החברה להשקעות של בנק הפועלים בע"מ,

בית המשפט הוסיף כי יש לקצוב את התקופה בה יחשב המידע הרלוונטי כסוד מקצועי:

"במסגרת הוכחת היסוד המסחרי על המעסיק הקודם להוכיח גם את היקפו ואת הזמן שעליו להיוותר בגדר 'סוד'.

החוק הישראלי מבחין בין סוד מקצועי שהפך לחלק מכישוריו המקצועיים של העובד לבין סוד מקצועי אחר. סעיף 7(א)(1) לחוק עוולות מסחריות, התשנ"ט – 1999 קובע:

"לא יהיה אדם אחראי בשל גזל סוד מסחרי, אם התקיים אחד מאלה:

(1) הידע הגלום בסוד המסחרי הגיע אליו במהלך עבודתו אצל בעליו של הסוד המסחרי וידע זה הפך לחלק מכישוריו המקצועיים הכלליים"

לעניין זה קבע בית המשפט:

"ככל שמדובר בידע כללי ואף במיומנות מקצועית שנרכשו במהלך העבודה, מחייב אינטרס הציבור, כי באלה יוכל העובד להשתמש גם אצל מעביד אחר או כעצמאי. שאם תאמר אחרת, עלול הדבר לגזור על העובד נטישת המקצוע היחיד לו הוא הכשיר עצמו והוא עלול ליפול נטל על הציבור"¹¹.

ובפסק דין אחר:

"הידע והניסיון שצובר עובד במהלך עבודתו אצל מעסיקו הקודם, לרבות שימוש בתוכנות, שיטות עבודה, נוסחאות, ציוד וכדומה, הופכים לימים, לחלק מכישוריו. כישוריו של אדם הנם קניינו וככלל אין להגביל אותו מלעשות בהם שימוש כרצונו. עובד סביר לא יוותר על זכותו להשתמש בכישוריו ובניסיון אותם רכש במהלך עבודתו, אצל מעסיק פלוני"¹².

מן האמור עולה כי החוק הישראלי מצמצם מאוד את היקף המידע האסור בשימוש לעובד העובר ממקום עבודה אחד למקום עבודה אחר.

על פי החוק, רק מידע הנחשב "סוד מסחרי" כהגדרתו בחוק יהיה אסור בשימוש וגם זאת רק אם לא הפך לחלק מכישוריו המקצועיים של העובד.

מכאן שעל פי החוק מותר יהיה לעובד להשתמש בכישורים שרכש במקום העבודה הקודם, גם אם מקום עבודה זה מימן את הכשרתו של העובד. ידע זה, יחשב עפ"י החוק כשייך לעובד ולא למעביד.

11. ע"א 1371/90 דמתי נ' גנור, פ"ד מד(4) 847, 854-855.

12. ע"ע 164/99 פרומר וצ'קפוינט נ' רזגארד בע"מ, פד"ע לד 264.

עמדת ההלכה, הינה, כאמור לעיל שונה. עפ"י מה שהבאנו בשם הגרז"ן גולדברג שליט"א, כל ידע שרכש העובד במימון החברה הקודמת, שייך לחברה הקודמת, ולא לעובד.

אכן, מסתבר שבענין זה, כמו בעניינים אחרים הנוגעים ליחסי עבודה, "הכל כמנהג המדינה", וא"כ כל ידע שעל פי החוק רשאי העובד להשתמש בו במקום העבודה החדש, יוכל להשתמש בו גם על פי ההלכה, משום שעל דעת זה נשכר לעבודתו.